

Research

ИСТОРИКЪТ Д-Р ГАНЧО ЦЕНОВ ОТ СЕЛО БОЙНИЦА

Александър МОШЕВ

Abstract. This is a narrative about the life and activity of Dr. G. Tzenoff (1870, Boynitsa at Kula – 1949, Berlin). Dr. Tzenoff is a historian with a dissertation from the Berlin University (1900). The origin of the Bulgarians is the main topic of his research. His points of view on this problem drew down both official historians and politicians' anger upon Dr. Tzenoff's personality. Dr. Tzenoff's achievements in the field of history continue being disapproved.

Keywords: Gantcho Tzenoff, history, Bulgarians' origin

Биографичните данни за д-р Ганчо Ценов, с които разполагаме, са сравнително оскъдни. Знаем, че е роден на 06. 06. 1870 г. в с. Бойница, Кулска околия. Завършва история през 1894 г. в Софийския университет. Работи в културния отдел на Военното министерство. През 1900 г. защитава блестящо докторска дисертация в Берлинския университет. Оттогава живее и работи предимно в Берлин, където публикува

множество трудове по българска история на немски и български език. Според достоверни данни е починал на 25. 09. 1949 г. в Берлин.

Достатъчно е човек да се запознае с библиографичните данни за трудовете на д-р Ганчо Ценов, за да разбере, че той е бил един от най-видните български историци от първата половина на XX век. Тук е достатъчно да споменем дисертацията му „Кой подпали Москва в 1812 г.?”¹⁾ издадена през 1900 г. в научната поредица Исторически Студии, и монографиите за произхода и ранната история на българите "Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven" и "Geschichte der Bulgaren und der anderen Südslaven", напечатани в престижното издателство Walter de Gruyter & Co. (1930 и 1935 г.)²⁾

Трудно е в няколко реда да се обобщи делото на д-р Ганчо Ценов. Ще си позволя да отбележа, че той не е оценен по достойнство от официалната българска историческа наука както преди, така и след 1944 г. Обвиняван е в “шовинизъм” и дори “фашизъм”. Всъщност, неговото родолюбие никога не му е пречило да пише историческите си съчинения точно и обективно, базирайки се на автентични извори. С това той превъзхожда своите опоненти от славянофилската историческа школа, които често политизират научните спорове.

Днес името на Ганчо Ценов придобива все по-широка популярност в средите на изследователите-старобългаристи. Доказателство за това са изчерпаните тиражи на новите издания на неговата монография "Кроватова България и покръстването на българите" (второ издание: Пловдив, 1998; трето издание: 2004 г.) и на основополагащия му труд "Произходът на българите и началото на българската държава и църква" (второ, фототипно издание: Варна, 2002). Освен тези книги наскоро бе препечатано в малък тираж и произведението му "Хуните, които основаха българската държава, техният произход и тяхното християнство" (второ издание: София,

2002), която също се превърна в библиографска рядкост.

Фиг. 1. Портрет на д-р Ганчо Ценов

Не мога да отмина и факта, че в някои среди над името и творчеството на д-р Ганчо Ценов продължава да тегне негласно “табу”. Често опитите за реабилитация на неговото дело се посрещат с открита съпротива. Книгата “Възкръсващата история на д-р Ганчо Ценов”³⁾ предизвика ответна реакция в средите на официалната историческа наука. Историкът Н. Проданов публикува на страниците на

авторитетното списание “Исторически преглед” “разгромяваща” рецензия, която на практика не опонираше на фактите и данните, изнесени в книгата, а стигна до опит за психопортрет на Ганчо Ценов.⁴⁾

Тази линия на дезинформация бе продължена в скорошна публикация на Георги Зеленгора във в. “168 часа”. В нея той разказва за съдебния процес, който Ганчо Ценов води срещу представители на официалната българска историческа наука в лицето на професорите Петър Ников и Петър Мутафчиев. Авторът намеква и за “нацистките” възгледи на Ганчо Ценов и го представя едва ли не като родоначалник на “антинаучни” теории за произхода на българите.

Съществен елемент от атаките срещу Ганчо Ценов е буквалното „изтриване” на докторската му титла, която липсва и в новото (2010 г.) издание на академичния справочник “Български историци”: там авторът Петър Чолов повтаря неточната и съвсем оскъдна информация за Ценов от предишните издания, липсват напечатаните на немски език и издадени в Западна Европа трудове, няма нищо за лекциите му в Берлинския университет през 30-те години на XX век. Сякаш всичко онова, което бе публикувано през последните десетилетия за Ганчо Ценов, е без никаква стойност за нашата “официозна” историческа биобиблиография, все още повтаряща щампи отпреди 50-60 години.

За оценката на Ганчо Ценов като учен е важно да се вземе предвид, че най-съществената част от докторската му дисертация не само е била публикувана в поредицата *Historische Studien* (Исторически Студии); кратък нейн реферат (на 35 печатни страници) е бил издаден в отделна брошура. След 65 години, през 1965 г., тази брошура е преиздадена фототипно в известната серия „Краус репринтс” на издателство Краус.⁵⁾ Едва ли друг български историк може да се похвали с такова признание за приносите и авторитета си.

Привеждам тези примери с единствената цел да покажа колко

трудно се променят дългогодишните стереотипи в една консервативна среда и колко бавно си пробива път истината. Процесът на промяната обаче е започнал и според мен е необратим. Младите историци и любители на историята все повече ще обръщат погледа си към забранените доскоро теми. Особено показателни в това отношение са дискусиите в Интернет. Десетките участници свободно обменят мнения за произхода на българите, издирват и публикуват извори и обсъждат най-важните теми на българската историография. Едно от най-споменаваните имена в тези Интернет-спорове е името на Ганчо Ценов. Десетилетията на забора не са успели да го изтрият от съзнанието на мислещите и търсещи българи. Днес младото поколение го преоткрива, като допълва и доразвива теориите му от гледна точка на днешния ден.

Thesen.

I.

Cyrellus und Methodius sind nicht Griechen, sondern Bulgaren.

II.

Die Unterordnung des Fürsten von Bulgarien unter den Sultan ist reine Form ohne Inhalt.

III.

Der Brand von Moskau hat auf den Verlauf des Feldzuges im Jahre 1812 einen sehr geringen Einfluss gehabt.

Фиг. 2. Тезите в дисертацията на Г. Ценов, както са представени в реферата Tzenoff, G. *Wer hat Moskau im Jahre 1812 in Brand gesteckt?* E. Ebering, Berlin, 1900.

Интересно е да се отбележи, че Кулският край е дал на България и още един изследовател на древните българи – писателя Йордан Вълчев

(1924–1998), чийто корени също са от с. Бойница. Изглежда, че жителите на Видинския регион и конкретно на Кулския край носят в себе си една особено силна чувствителност към миналото на България. Не случайно и Ценов, както и Вълчев, често споменават в своите трудове за родния си край и за неговата забележителна история.

Ще припомня, че според ромейския историк Йордан след смъртта на Атила и междуособиците в Хунската империя в района на Кастра Мартис (дн. Кула) се заселват сармати и цемандри. Те се установяват в близост до поселенията на вече живеещи в района хуни. Пак в този регион е локализирана и крепостта Хунон (вероятно с. Ставерци, Плевенско). Тези данни показват, че Кулският край и днешна Северозападна България като цяло са заемали изключително важно място във военно-административната система както на Римската, така и на Атиловата империя. По този повод Йордан Вълчев е записал в своя дневник: “При разкриване на кастела (Кастра Мартис – б. А.М.) намерили една стена, която водела надолу към дола. Тръгнали по стената и открили нов кастел – също с четири кули. Струва ми се, че римляните са виждали в Кула голяма стратегическа възможност: като имат завоя на Дунав и като оградят сушата, да се образува голям остров, добре защитен, в който да се намират много войски, готови да отидат във всички посоки. Ето заради какво Атила е разрушил най-напред Кастра Мартис, след което е кръстил на свое име новия град – Атила, преведен от турците на Адиле, та па ние при Освобождението не сме знаели всичко това и сме измислили “Кула”, понеже е стърчала, както и сега стърчи, една от кулите.”

Фиг. 3. Крепостта Кастра Мартис в гр. Кула

HISTORISCHE STUDIEN

VERÖFFENTLICHT

VON

E. EBERING
DR. PHIL.

HEFT XVII.

WER HAT MOSKAU IM JAHRE 1812 IN BRAND GESTECKT?
VON DR. GANTSCHO TZENOFF.

BERLIN 1900.

Wer hat Moskau im Jahre 1812

in Brand gesteckt?

Von

Gantscho Tzenoff
Dr. phil.

Berlin 1900.
Verlag von E. Ebering.

Фиг. 4. Заглавните страници на книгата на Г. Ценов *Wer hat Moskau im Jahre 1812 in Brand gesteckt?* издадена в поредицата *Historische Studien* на издателството Е. Ebering, Berlin, 1900.

Напълно обяснимо е, защо този регион с многобройните си и внушителни археологически паметници даде на българската историческа наука Ганчо Ценов. Вероятно самата атмосфера, наситена с легенди за отдавна отминали времена и археологически останки, е предразполагала младия Ценов към търсения в посока на древното ни минало. Може би тук се крият част от причините той да избере историческото образование и професия.

Свидетелство за нарасналия интерес към трудовете и личността на Ганчо Ценов е публикуването на споменатата по-горе отделна книга, посветена на неговия живот и творчество.³⁾ Тя постави отново на дневен ред въпросите, които Г. Ценов разработва детайлно в многобройните си

трудове: местния (автохтонен) произход на българите на Балканския полуостров, тяхното ранно (още в I век) християнизирание, неразривната връзка на древните българи с античната културна традиция на Балканите. Тези въпроси станаха обект на дискусии в сп. "Авитохол", "Известия на Българската Орда" и "Исторически преглед". Все повече се налага мнението, че в своите тези д-р Ганчо Ценов е бил несъмнено прав, а изказаните от него становища намират потвърждение и в изследванията на съвременните български археолози, лингвисти, етнологзи, етнографи и учени от други специалности.

Ганчо Ценов е известен със своята честност и добросъвестност при работата с изворите, високата си езикова подготовка и историческа ерудиция и комбинирането на данни от различни клонове на хуманитаристиката – етнография, лингвистика, история на религиите и др. Той обобщава своето виждане за историческата наука със следните думи: "Историята е индуктивна наука, която почива на факти, а не на мнения – което не почива на факти – не е история". И още: "Историята е сбор от систематизирани факти, а не сбор от мнения." Именно тук се крие силата на неговите научни търсения - твърдата опора на фактите, а не на т. нар. "научни авторитети". В трудовете си Ганчо Ценов се придържа към установените още през XIX в. научни норми. Цялата научна документация от цитираните предимно гръцки и латински извори се предава в оригиналния им вид, без превод, което предполага висока професионална подготовка у читателя. Такава подготовка дори днес притежават малцина специалисти.

Ще приведем само няколко примера, които илюстрират споменатото твърдение, че идеите на д-р Ганчо Ценов намират потвърждение в трудовете на редица изследователи от по-ново време.

**GESCHICHTE DER BULGAREN
UND
DER ANDEREN SÜDSLAVEN**

VON DER
RÖMISCHEN EROBERUNG DER BALKANHALBINSEL AN
BIS ZUM ENDE DES NEUNTEN JAHRHUNDERTS

VON
DR. GANTSCHO TZENOFF
LEKTOR AN DER UNIVERSITÄT BERLIN

BERLIN UND LEIPZIG
WALTER DE GRUYTER & CO.
FORMALS G. J. GÖSCHE'SCHE VERLAGSHANDLUNG — J. GUTTENTAG, VERLAGS-
BUCHHANDLUNG — GEORG REIMER — KARL J. TRÜBNER — VEIT & COMP.
1935

Фиг. 5. Заглавната страница на книгата на Г. Ценов *Geschichte der Bulgaren und der anderen Sudslaven*, издадена през 1935 г. от престижното издателство Walter De Gruyter & Co.

Такава е неговата хипотеза, че Св.Св. Кирил и Методий са извършвали своята проповедническа дейност не в «днешна Чехска Моравя», а в някое от областите по долината на Българска Моравя или в Македония. Това той пише през 1910 г. и за тези свои твърдения е подложен на твърде агресивна критика. Но през 2000 г. Петер Юхас (унгарски учен българист) публикува своята монография «Кирил и

Методий в българската Моравия»,⁶⁾ в която с доводи подкрепи написаното от Ганчо Ценов 90 години по-рано. Важно е да отбележим, че Петер Юхас не е чел книгите на Ценов, а се базира на свършено други (предимно унгарски) извори.

Един от основните мотиви в научното творчество на Г. Ценов е стремежът да покаже голямата близост и дори идентичността между древно тракийския език и езика на старите българи. В началото на ХХ век индоевропейската и палеобалканската лингвистика правят своите първи стъпки и Ценов разполага със сравнително ограничен материал, предимно топонимии и съвсем малък брой тракийски надписи. Днес натрупаният лексикален материал на древно тракийски е значително по-обширен, а съществуват и авторитетни изследвания върху езика на траките. Тези изследвания показват удивителната близост между тракийския и българския език. Още през 1939 г. бъдещият акад. Владимир Георгиев превежда надписи върху златния пръстен от Езерово.⁷⁾ От превода му научаваме, че траките са използвали същото лично местоимение за първо лице, ед. число, както и ние, днешните българи, - «аз», а също и предлога «до», притежателното местоимение «мой», глагола *sur-ta*, отговарящ на старобългарското *съп* («спя»). В книгата си «Езикът на траките»⁸⁾ акад. Иван Дуриданов споменава десетки тракийски думи, които според него имат паралел в старобългарски, среднобългарски и новобългарски. От нея разбираме, че името на тракийското божество *Sabazios* (Сабазий) е сродно със старобългарското СВОБОДЪ («свободен»), тракофригийското божество *Semele* се свързва със старобългарското ЗЕМЛЪ («земля»), т.е. Земеле е била богиня на земята - «майка – земя». Името на тракийското племе Одриси акад. Дуриданов свързва със старобългарското ВЪДРА като тотемно название, каквото вероятно е и името на тракийското племе беврики от *bebъгъ* «бобър», което е идентично със старобългарската дума

за бобър. Това е само малка част от твърде интересните съответствия, които акад. Дуриданов привежда. Трябва да имаме пред вид, че все още предстои откриването на по-обширни текстове на тракийски, което ще ни позволи да направим по-точни заключения, но и на настоящия етап е ясно: Г. Ценов е имал сериозни основания за твърденията си. Канадският учен от български произход Георги Сотиров защитава схващането, че траките и българите са един и същи народ. Той пише следното: «Фундаменталният въпрос колко са били «нахлуващите» славяни и колко местните траки, никога не е бил обсъждан. Тази материя е била допълнително замъглена с излизането (във Виена през 1957 г.) на книгата на Д. Дечев «Die Thrakischen Sprachreste»,⁹⁾ която почива на предпоставката, че в действителност тракийският език фактически е изчезнал. Беше време, когато аз също смятах така. Вече не.¹⁰⁾

Нека се спрем накратко и на два примера от областта на археологията, които, според мен, ярко демонстрират правотата на д-р Ганчо Ценов.

Мадарският култов комплекс – средището на древно българската предхристиянска религия е построен върху старо тракийско светилище от V – II в. пр. Хр. и на практика е трудно да разграничим тракийските от древно българските култови сгради.

Нещо повече, изследователи като К. Шкорпил, Д. Крънджавов, Д. П. Димитров, Г. Баласчев са на мнение, че скалният релеф на Мадарския конник представлява изображение на Тракийския бог – конник. Това обстоятелство доказва генетичната връзка между тракийската и древно българската религия.

Друг интересен факт: най-големият релеф, изобразяващ Тракийския конник, е открит именно в старата българска столица Плиска. По думите на археолога А. Милчев върху релефа няма следи от хоросан, т.е. той не е използван вторично като сполия. Бил е поставен

близо до Южната порта на Плиска, а друг подобен релеф е намерен при Източната порта. Това показва, че култът към Тракийския конник е процъфтявал и в старата българска столица.

Ще припомним, че всички тези данни са представени от автори, работили независимо от Г. Ценов, често са застъпвали различни от неговите становища, но в крайна сметка резултатите от тяхната работа подкрепят тезите му. Бих добавил, че все още на български език не са преведени неговите обобщаващи трудове, публикувани в Берлин и Лайпциг през 1930 и 1935 г. от авторитетното издателство Walter De Gruyter & Co, както и книгата му *Goten oder Bulgaren* ("Готи или българи?"), публикувана през 1915 г. в Лайпциг. Нека си пожелаем, след десетилетия забрава фундаменталните му трудове да достигнат до българските читатели и да прибавят важна гледна точка в дискусиата по произхода на българите, която се разгаря в последно време.

Приживе д-р Ганчо Ценов не успява да формира влиятелна научна школа, поради факта, че по-голямата част от времето си прекарва извън България в търсене на оригинални извори за българската история. Все пак изследователи като С. С. Шангов, Ст. Величков, И. Райчев, Д. Юруков, А. Глогов, Фани Попова–Мутафова "поемат щафетата" и доразвиват много от идеите на Ганчо Ценов. Редица съвременни автори също застъпват гледната точка на бележития наш историк. Сред тях бих споменал З. Даскалов, М. Сидоров, А. Чилингиров, П. Георгиев, Д. Хайдутков, Ч. Бонев и др.

Книгите на Ганчо Ценов не са загубили от своята актуалност. Нещо повече – все по-ясно разбираме, че той е изпреварил своето време в начина си на работа и в идеите си. Последните разкрития на българските археолози потвърждават основния мотив на неговите изследвания – българите са преките наследници на високата материална и духовна древно тракийска култура. Тази култура може и трябва да

бъде опора на идните поколения българи, за да пребъде България във вечността.

БЕЛЕЖКИ

1. Tzenoff, G. *Wer hat Moskau im Jahre 1812 in Brand gesteckt?* Historische Studien No. 17. E. Ebering, Berlin, 1900.
2. Tzehoff, G. *Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven.* Walter De Gruyter & Co., Berlin (W 10) und Leipzig, 1930. Tzehoff, G. *Geschichte der Bulgaren und der anderen Sudslaven von der romischen Eroberung der Balkanhalbinsel an bis zum Ende des neunten Jahrhunderts.* Walter De Gruyter & Co., Berlin - Leipzig, 1935.
3. Табов, Й., К. Василев. Възкръсващата история на д-р Ганчо Ценов. РЕКО-91, София, 2001.
4. Отговор на рецензията на Н. Проданов е публикуван на страниците на същото списание "Исторически преглед": Табов, Й. Събуденият дух. *Исторически преглед*, 2004 г., год. LX (2004), кн. 1-2, 201-206.
<http://www.bulgaria88.narod.ru/Tabov3.htm>
5. Tzenoff G. *Wer hat Moskau im Jahre 1812 in Brand gesteckt?* Nachdr. d. Ausg. Berlin 1900. Kraus Reprint, Kraus, Waduz, 1965.
6. Юхас, П. *Кирил и Методий в Българската Моравия.* "Огледало", София, 2000 г.
7. Георгиев, В. *Траките и техния език.* БАН, София, 1977.
8. Дуриданов, И. *Езикът на траките.* БАН, София, 1976.
9. Detschew, D. *Die Thrakischen Sprachreste.* Rudolf M.Rohrer, Wien, 1957.
10. Sotiroff, G. *Elementa nova pro historia macedono-bulgarica.* Lynn Publishing Co., Regina, Saskatchewan, Canada, 1986.

ПРИЛОЖЕНИЕ:

Някои основни публикации на д-р Ценов

- Tzenoff, G. *Wer hat Moskau im Jahre 1812 in Brand gesteckt?* E. Ebering, Berlin, 1900. Reprint: Tzenoff G. *Wer hat Moskau im Jahre 1812 in Brand gesteckt?* Nachdr. d. Ausg. Berlin 1900. *Kraus Reprint*, Kraus, Waduz, 1965.
- Tzenoff, G. *Wer hat Moskau im Jahre 1812 in Brand gesteckt?* *Historische Studien No. 17*. E. Ebering, Berlin, 1900.
- Ценов, Г. *Праотечеството и праезикът на българите*. Историко-филологически издирвания. 1907 г., 215 с. Второ издание 2005 г.
- Ценов, Г. Седмичните дни като белег на старо християнство у славяните. *Преглед*, кн. 4, 1907 г.
- Ценов, Г. *Българите са по-стари поселници на Тракия и Македония от славяните*. Исторически издирвания въз основа на първоизточници. Печ. Военен журнал, София, 1908 г. 82 стр.
- Ценов, Г. *Критически разбор на българите*. 1910 г.
- Ценов, Г. *Произходът на българите и начало на българската държава и българската църква*. Печ. Глушков, София, 1910. 472 стр. Второ издание: Варна, 2002 г.
- Ценов, Г. *Първите религиозни борби в България*. Печ. Ден, София, 1912. 24 стр.
- Ценов, Г. *Покръстването на българите*. 1914 г.
- Ценов, Г. *Хиляда години ли от смъртта на Св. Климент Охридски*. Печ. На Нар. осигур. д-во Балкан, 1914. 16 стр.
- Ценов, Г. *Кой е Климент Охридски*. Придв. Печ., София, 1915. 52 стр.
- Ценов, Г. *Произходът на хуните*. 1915 г.
- Ценов, Г. *Русия и завоевателните стремежи на сърбите*. Печ. Искра, София, 1915. 111 стр.

- Tzehoff, G. *Goten oder Bulgaren: quellenkritische Untersuchung über die Geschichte der alten Skythen, Thrakier und Makedonier*. Dyk, Leipzig, 1915.
- Tzehoff, G. *Geschichte der Bulgaren*. Steiwetz, Berlin, 1917.
- Tzenoff, G. Das Wissenschaftliche Leben in Bulgarien. *Minerva-Zeitschrift*. Nachrichten für die Gelehrte Welt. Erster Jahrgang (1924), Heft 1, pp. 13-15.
- Tzehoff, G. *Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven : eine historisch-philologische Untersuchung über die Geschichte der alten Thrakoillyrier, Skythen, Goten, Hunnen, Kelten u.a.* Walter De Gruyter & Co., Berlin (W 10) und Leipzig, 1930.
- Tzehoff, G. *Geschichte der Bulgaren und der anderen Sudslaven von der römischen Eroberung der Balkanhalbinsel an bis zum Ende des neunten Jahrhunderts*. Walter De Gruyter & Co., Berlin - Leipzig, 1935.
- Ценов, Г. *Препирните по народността на българите. В що се състоят и защо се водят*. Придв. печ., София, 1936. 32 стр.
- Ценов, Г. *Крватова България и покръстването на българите*. 1937 г. 144 стр. Второ и трето издание: 1998 и 2004 г.
- Ценов, Г. *Народността на старите македонци*. 1938 г. 10 стр.
- Ценов, Г. *Прокопиевите хуни и Теофановите българи. Турци или славяни основаха българската държава*. Печ. на военно издат. фонд, 1938. Второ и трето издание: 1998 и 2004.
- Ценов, Г. *Хуните, които основаха българската държава. Техният произход и тяхното християнство*. Печ. Древна България, София, 1940. 102 стр. Второ издание 2002.

✉ Alexander Moshev,
National Museum of Literature,
95B, Dondukov Blvd., 1000 Sofia, BULGARIA
E-Mail: aspar72@abv.bg